

Mladen Obad Šćitaroci Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci

- Sveučilište u Zagrebu
Arhitektonski fakultet
HR - 10000 Zagreb, Kačićeva 26
- HR - 10000 Zagreb, Kamaufova 12

Izvorni znanstveni članak • Original Scientific Paper
UDK • UDC 712.25(1-191)(497.5 Virovitica)

Rukopis primljen • Manuscript Received: 09.10.1996.
Članak prihvaćen • Article Accepted: 02.12.1996.

Gradski park u Virovitici

The Town Park in Virovitica

Ključne riječi • Key words

gradski park	town park
perivoj dvorca	manor garden
vrtna i pejzažna arh.	garden and lands. arch.
Virovitica (Hrvatska)	Virovitica (Croatia)

Sažetak • Abstract

Današnji Gradski park u povijesnoj jezgri Virovitice nastajao je kao park uz srednjovjekovnu tvrđavu i feudalni dvorac. U prvoj polovici 20. st. postao je javni gradski park. U članku se analiziraju njegova obilježja, istražuju se njegove mijene i povijesni razvoj, vrijednosti i očuvanost povijesne matrice te parkovno-urbanistička kompozicija i mogućnosti obnove.

The Town Park in the old nucleus of Virovitica developed from the garden of the medieval fortress and the feudal manor. It became a public town park in the first half of the 20th century. The authors analyze its features, research the changes it went through, its historical development, its values, the preservation of its historical identity, its position in the town, and possibilities of renewal.

Uvod

Ovaj je članak plod istraživanja virovitičkog parka i sažeti prikaz *Studije zaštite i obnove Gradskog parka u Virovitici*, koja je završena u proljeće 1990. godine¹. Nakon izrađene konzervatorske studije zaštićene urbanističke cjeline Virovitice 1990. godine, studija Gradskog parka logičan je nastavak razmišljanja i traganja za urbanim identitetom Virovitice.

Cilj studije bio je da se na temelju dosadašnjih spoznaja, novih istraživanja i analize postojećeg stanja park valorizira, da se istraži njegova geneza te da se prepoznaju elementi njegova urbanističko-arhitektonskog i prostorno-pejsažnog oblikovanja u povijesnoj jezgri Virovitice. Svrha studije bila je da se na temelju rezultata istraživanja odrede načini zaštite i utvrde uvjeti za obnovu Gradskog parka kao bitnog dijela povijesne urbane cjeline Virovitice. Zadatak studije bio je upozoriti i na urbanističke odrednice virovitičkoga Gradskog parka koje je potrebno ugraditi u buduće urbanističke planove i prostorno-plansku dokumentaciju. Prostorni obuhvat studije definiran je dvjema granicama, dvjema zonama koje se fizički dodiruju i nastavljaju, a vizualno isprepleću. To su: 1. *povijesni prostor parka* (uža zona) površine oko 5,4 hektara i 2. *urbanistički kontekst parka* (šira zona), koja obuhvaća pročelje Ulice Vladimira Nazora, Trga kralja Zvonimira i Trga bana Josipa Jelačića (površina oko 8,5 hektara).

Teorijsko ćemo polazište definirati trima bitnim tezama: 1. nedjeljivošću parkovne arhitekture od gradograditeljstva (urbanizma i arhitekture), 2. razlikovanjem parkovne arhitekture od hortikulture i ekološkog ozelenjavanja i 3. povijesnim vrtovima i parkovima koji su specifična baština važna za očuvanje nacionalnoga kulturnog identiteta.

Na pragu trećega tisućljeća u prilici smo da moramo redefinirati parkovnu arhitekturu kao bitan i nezaobilazan čimbenik u oblikovanju i planiranju gradova i naselja. Odmaknuli smo od ideje unošenja prirode u grad i stvaranja iluzije prirode u gradu, što je bila tema 19. i prve polovice 20. st. Tehnološki napredak omogućio nam je da do "prave" prirode vrlo brzo dođemo raznim prijevoznim sredstvima, pa vrtovi i parkovi ne moraju prikazivati prirodu u naravnom stanju. Shvatimo li vrt i park kao arhitekturu u organskom materijalu, oni će biti dizajnirani i vidljivi u prostoru te primjetljivi u slici grada. To nužno razumijeva jedinstvo i nedjeljivost urbanizma i parkovne arhitekture te parkovne (vrtne) arhitekture. Upravo su vrtovi i parkovi pravi elementi sinteze urbanizma, arhitekture i okolnog krajolika².

Shvaćanje vrta i parka kao arhitekture u organskome materijalu također razumijeva i razlikovanje parkovne arhitekture od hortikulture (najčešće *kozmetike*) i ozelenjavanja (promatranja grada prema kvadratnim metrima ekološkog zelenila po stanovniku). Posljednjih desetljeća udomačio se, nažalost, pojam *gradsko zelenilo* ili *zelenilo grada* i pod tim su se pojmom odviše često shvaćali i objekti povijesne vrtne i parkovne arhitekture. Takav je pristup donio mnogo štete vrtnom i parkovnom naslijeđu Hrvatske. To je dobro čitljivo upravo i na primjeru virovitičkoga Gradskog parka. Između parkovne arhitekture i ozelenjavanja bitna je razlika. Dok vrtna i parkovna arhitektura razumijevaju umjetničko i kreativno (dizajn i kompoziciju), ozelenjavanje je lišeno toga i prepušteno ekološkim

1 Podaci o izrađivačima studije: *Naručitelj* - Poglavarstvo grada Virovitice, *Izvršitelj* - VTC-projekt d.o.o. Virovitica, *Voditelj* - prof. dr. sc. Mladen Obad Šćitaroci, dipl. ing. arh., *Autori* - M. Obad Šćitaroci i dr. sc. Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci, dipl. ing. arh., *Koordinator* - Kornelija Ivičić, dipl. ing. građ., *Tehnički voditelj* - Ljiljana Saraga, dipl. ing. arh., *Konzultant* - Amalija Denich, dipl. ing. agr.

2 Obad Šćitaroci, M., Bojanić-Obad Šćitaroci, B. (1995), *Garden Architecture as an Element for the City Image*, International seminar "Nature, Architecture and Diversity" - a comparative study on gardens, landscapes and ecosystems, Napulj, 12-19. 10. 1995.

SL. 1. Katastarska karta, 1862, reambulirana 1900, izvorno mjerilo 1:2880

Izvor • Source
Ured za katastar i
geodetske poslove u
Virovitici

FG. 1. Cadastral map, 1862, updated in 1900, original scale 1:2880

i biološkim kriterijima, a katkada se poistovjećuje s pejzažnim rekreacijskim prostorima grada. Rezultat takvog pristupa uvijek je rezultirao degradacijom povijesnih vrtova i parkova. Dogodilo se to i u Virovitici³.

Metodologija zaštite i obnove povijesnih vrtova i parkova identična je onoj za graditeljsko naslijeđe, ali je zbog specifičnih obilježja prilagođena i dopunjena. Gradbeni materijal vrtno i parkovne arhitekture u većem ili je manjem opsegu biljka, dakle živi organizam koji raste, stari i nestaje. Zato je metodologiju zaštite i obnove trebalo prilagoditi efemernosti vrtova i parkova. Prošlo je tek petnaestak godina od usvajanja međunarodnih povelja o povijesnim vrtovima kojima se određuju temeljna načela zaštite i obnove povijesne parkovne arhitekture. Ti međunarodni dokumenti, brojne knjige, znanstvene i stručne rasprave te pomno pripremane provedbe obnove povijesnih vrtova i parkova jasno su odredili suvremenu metodologiju obnove i zaštite povijesne parkovne arhitekture u svijetu. Jedino je takva metodologija primjenjiva i prihvatljiva i za virovitički Gradski park⁴.

Sadašnje stanje parka

Gradski park u Virovitici zauzima središnje mjesto u gradu. To je najstariji dio naselja, njegovo najuže središte i najreprezentativniji dio grada. Ono što su za Zagreb Zrinjevac i zelena potkova to je Gradski park za Viroviticu. Zajedno s dvorcem koji okružuje, park je simbol grada i najvažniji dio njegove urbanističke slike i strukture. Gradski park s ulicama što ga okružuju i s objektima izgrađenim uz te ulice klasičan je primjer velikoga gradskoga skvera.

³ Takvo polazište u shvaćanju parkovne arhitekture grada autori su izložili na simpoziju navedenome u prethodnoj bilješci.

⁴ Danas aktualna metodologija zaštite i obnove povijesnih vrtova i parkova detaljno je obrazložena u: Obad Šćitaroci, M. (1992), *Hrvatska parkovna baština - zaštita i obnova*, Školska knjiga, Zagreb.

Jak tranzitni promet kroz središte mjesta, rubom parka, velika je smetnja ne samo s ekološkog stajališta nego i s urbanističkoga jer on odvija odvoja gradsku jezgru (Gradski park) od njegova tradicijskog okvira (pročelja zgrada) koji zajedno s parkom oblikuje prepoznatljivu cjelinu. Posljednjih pet desetljeća u parku i oko njega dogodile su se bitne urbanističke promjene koje ne idu u prilog očuvanju urbanog identiteta Virovitice. Nova izgradnja u parku i oko njega dokaz je nepoštovanja kulturnog naslijeđa i negiranja tradicije.

Tijekom 20. st. porušene su prateće zgrade dvorca, a u Gradskom je parku izgrađeno nekoliko novih građevina: nekad obiteljska kuća, danas dječji vrtić (početak 20. st.), gradsko kupalište izgrađeno 1942, obnovljeno i prošireno 1990–1991, te kiosci. Kupalište u Gradskom parku najveća je građevina i ono je napravilo najveći nered u povijesnom prostoru Virovitice. Zgrada dječjeg vrtića ne dominira u prostoru i ne degradira park. Samo se jedan od nekoliko kioska uklapa u povijesni parkovni prostor.

S četiri strane Gradski je park okružen zgradama pretežito javne namjene, koje oblikuju vanjska pročelja parka. Dio izvorno izgrađenih ili kasnije adaptiranih zgrada sačuvano je. Mnogo je starih zgrada porušeno i na njihovu su mjestu izgrađene nove zgrade, pretežito desetljećima nakon Drugoga svjetskog rata. Zgrade izgrađene sredinom 20. st. svojim su dimenzijama i oblikom bolje uklopljene u povijesni ambijent središta grada negoli zgrade iz sedamdesetih godina 20. st., koje degradiraju središte Virovitice.

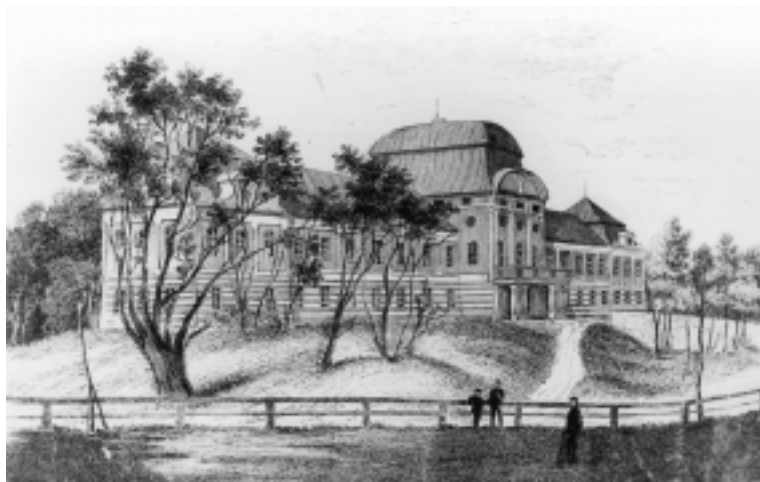
Arheološki nalazi u Gradskom parku pronađeni 1991. godine, prilikom ograničenih arheoloških iskopavanja, upozorili su na nužnost i važnost sustavnoga arheološkog istraživanja na prostoru parka i dvorca, odnosno na mjestu nekadašnje virovitičke utvrde. Pronađeni piloti mosta utvrde, ostaci podzemnih prolaza (tunela) te obilje "šute" s kasnosrednjovjekovnim materijalom dokaz su arheološki bogatog prostora koji valja istražiti da bi se razjasnile mnoge nepoznanice iz starije povijesti Virovitice i njezine utvrde⁵.

U virovitičkom gradskom parku zabilježeno je 1995. godine 76 vrsta drveća i grmlja (589 primjeraka, 21 vrsta četinjača i 55 vrsta listača). Najveći dio biljaka su stabla (54 vrste). Bolesnih i oštećenih biljaka je stotinjak (gotovo šestina ukupnog broja). Najbrojnije su biljke sadene ili su same nikle nakon Drugoga svjetskog rata. Samo je 25 stabala vrlo staro, još iz 19. st. Među njima se ističu bijeli jasen, močvarni čempres, američke platane i dr. Od ukupnog broja biljnih vrsta trećina je autohtonih, a ostale su donesene s drugih kontinenata⁶. Park je posljednjih pedesetak godina prerašao u park šumu.

Prostornoplanskom dokumentacijom, koja još uvijek vrijedi, nije na zadovoljavajući način ni prema europskim kriterijima provedena zaštita Gradskog parka u Virovitici. *Općim urbanističkim planom Virovitice* (izmjene i dopune 1992) i *Provedbenim urbanističkim planom centra Virovitice* (1986) ostavljena je mogućnost obnove bazena u Gradskom parku, što je i učinjeno. Bazen je proširen, a to je, prema svim europskim kriterijima (urbanog) naslijeđa, najveća degradacija povijesnog prostora grada. Navedena je prostornoplanska dokumentacija omogućila taj zahvat. Urbanističkim rješenjem kontaktne zone nije uzeta u obzir povijesna matrica grada (profil i slika ulice, gradski blok i njegova struktura, parkovno oblikovanje i dr.) već je nastavljeno razaranje povijesne jezgre, što neposredno degradira i Gradski park.

5 Arheološka istraživanja u Gradskom parku vodi Silvija Salajić, prof. arheologije.

6 Evidenciju dendroflore u Gradskom parku obavili su mr. sc. Jasna Razlog-Grlica, dipl. ing. biol.; Ivan Grlica; Dinko Rujer, dipl. ing. agr.; Zlatko Šafar, šum. tehn.

SL. 2. Dvorac u Virovitici oko 1880. g.

Izvor • Source
Kramberger, E. (1880),
"Vienac", Zagreb, br. 18: 289.

FG. 2. Virovitica manor in about 1880

Nastanak i povijesni razvoj parka

Izvori za istraživanje

Proučavanje geneze Gradskog parka u Virovitici nije moguće bez analize raznolike povijesne i suvremene pisane, kartografske i grafičke građe. Sve dostupne izvore potrebno je proučiti i znanstveno analizirati kako bi se utvrdilo vrijeme nastanka parka uz virovitički dvorac, njegova izvorna koncepcija te razvoj i promjene do danas. Istražena je građa različitih institucija u Virovitici i Zagrebu. Nije pregledana građa u Osijeku (Povijesni arhiv, Muzej Slavonije i Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine) jer je građa bila nedostupna. Dragocjena građa za istraživanje Gradskog parka u Virovitici pohranjena je u Virovitici, u Gradskom muzeju i u Županijskom uredu za katastar. Pregledana je i iskorištena građa ovih institucija u Zagrebu: Hrvatskoga državnog arhiva, Hrvatskoga povijesnog muzeja, Nacionalne i sveučilišne biblioteke (grafičke zbirke) i Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine (fototeke).

■ Od **pisanih izvora** za izradu ove studije upotrijebljena je stručna literatura, poglavito ulomci iz knjiga i članci iz časopisa te napisi u dnevnom tisku i temeljna dokumentacija (zbirka isprava) Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Zagrebu. Gradski park u Virovitici nije do sada sustavno i detaljno istražen usprkos razmjerno velikom broju bibliografskih jedinica⁷. Većina članaka kratko se osvrće na virovitički park uz dvorac, prenoseći do tada poznate podatke i donoseći razmjerno skromne nove podatke. Znatniji je doprinos dala dendrološka inventarizacija negoli proučavanje geneze parka i njegove povijesne matrice.

■ U trenutku istraživanja među kartama koje su bile na raspolaganju odabrane su ove **stare karte**: katastarska karta iz 1862. godine, reambulirana 1900. godine (sl. 1); katastarska karta iz 1912. godine; plan parka uz virovitički dvorac u sklopu Regionalnoga prostornog plana razvoja turizma i rekreacionih centara Slavonije iz 1966. godine; plan postojećeg stanja dendroflora Gradskog parka oko 1970. godine. Za utvrđivanje povijesnog razvoja parka važne su katastarske karte na temelju kojih se može

⁷ Gradski park u Virovitici spominje se u ovoj literaturi:

Cerimović, 1986; Fischer, 1987; Horvat 1982: 98; Jurčić, 1989: 83-85; Jurčić - Kurtela, 1985: 49, 54-55; Kiš, 1966: 5; Kunić, 1834; Obad Šćitaroci, 1992: 105, 131, 139; Rauš, 1977: 87-89; Rauš, 1980: 118, 140; *** 1939; *** 1941.

Do nekih zaključaka o povijesnom razvoju Gradskog parka moguće je doći na posredan način - na temelju literature o Virovitici, virovitičkoj tvrđavi, dvorcu i vlastelinstvu, o vlasnicima vlastelinstva i sl. Stoga u nastavku navodimo izbor iz takve literature:

Atlagić, 1982: 16; Balta, 1985; Cvekan, 1977; Dienka, 1954; Dienka, 1965 a; Dienka, 1965b; Dienka, 1967a; Dienka, 1967b; Dienka, 1969; Horvat, 1958; Horvat-Habunek-Moravac-Aleksić 1970: 108; Horvat, 1979: 300-301; Horvat, 1986; Kramberger, 1880; Krška, 1902: 99; Marković, 1986; Mažuran, 1965; Mažuran, 1986; Mažuran, 1993; Mohorović, 1975; Pavličević, 1986; Sabolić, 1986; Sekulić-Gvozdanović, 1986.

sa sigurnošću utvrditi temeljna povijesna matrica parka. Plan parka iz 1966. godine zanimljiv je zato što na njemu nije ucrtan bazen, a to znači da je bilo planirano njegovo uklanjanje. Plan sadašnjeg stanja dendroflora iz sedamdesetih godina važan je za dendrološku analizu, na temelju koje je moguće pratiti nestanak starih i sadnju novih vrsta drveća, a djelomično i grmlja.

▪ **Grafički su izvori** raznovrsni i najbrojniji. Razmjerno je velik broj starih grafika s prikazom virovitičke utvrde. Te grafike nikad nisu sustavno istražene ni znanstveno valorizirane da bi se utvrdila njihova dokumentarna vrijednost. Postojeće grafike nemaju osobito značenje za sam park, ali su iznimno važne za istraživanje utvrde te za obnovu i zaštitu fortifikacijskog sustava utvrde u današnjem urbanom tkivu Virovitice i u sklopu današnjega Gradskog parka. Samo je nekoliko crteža pronađeno. Na panorami Virovitice iz 1847. godine vidi se da park oko dvorca još nije postojao. Na crtežu dvorca iz 1880. godine (sl. 2) naran je pejzažni park oko dvorca s depresijama nastalim zbog grabišta utvrde. Za razglednicu s početka 20. st. rabljen je crtež na kojemu se vidi sjeverno pročelje dvorca i nekoliko stabala posadenih u grabištu oko njega. Najveći je broj razglednica i fotografija koje imaju dokumentarnu vrijednost. Najstarije fotografije potječu iz 1887. godine, a prikazuju sjeverni rub parka, odnosno Trg bana Josipa Jelačića i Trg kralja Zvonimira. Najčešći motivi na fotografijama i razglednicama su ulaz u dvorac – sjeverni dio parka i grabišta (opkopi) dvorca (nekad utvrde), koja su uvijek bila ispunjena vodom (sl. 3. i 5). Za analizu parka i urbane strukture gradske jezgre osobito su važne fotografije snimljene iz zraka. Najstarije fotografije iz zraka snimljene su 1942. ili 1943. godine.

Mijene Gradskog parka

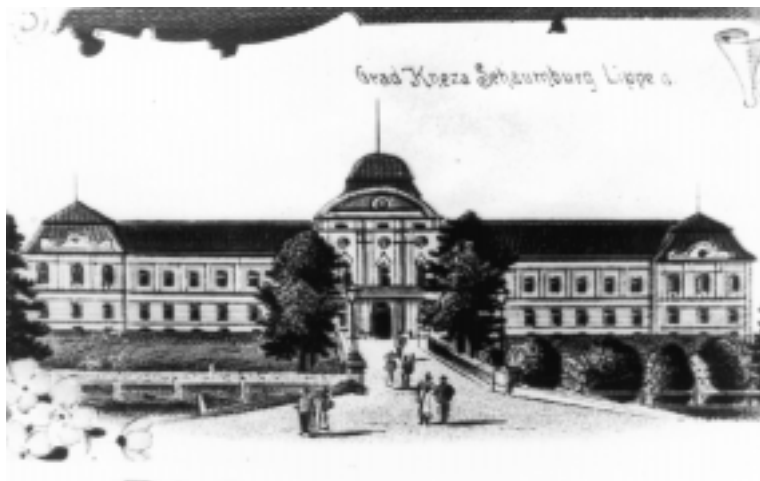
U genezi današnjega Gradskog parka u Virovitici uočljive su tri faze: 1. virovitička kasnosrednjovjekovno-renesansna utvrda s grabištem kao fortifikacijskim sustavom (otprilike do sredine 19. st.); 2. vlastelinski perivoj dvorca unutar grabišta (opkopa) i vlastelinski vrt izvan južnog opkopa (od druge polovice 19. st. do sredine 20. st.); 3. javni gradski park, djelomično u ulozu središnjega gradskog trga (druga polovica 20. st.). U današnjoj slici i povijesnoj matrici Gradskog parka u Virovitici te su tri faze isprepletene i međusobno se preklapaju, što je bitno za zaštitu i obnovu parka.

Prva faza u razvoju virovitičkoga Gradskog parka vremenski je najdulje trajala, od nastanka virovitičke utvrde, vjerojatno u 15. st., do sredine 19. st. Fortifikacijski sustav u obliku grabišta (opkopa) ispunjenih vodom (sl. 4) i neizgrađeni prostor čine pejzažno okruženje utvrde. Park tada nije postojao, ali se može govoriti o spontanom pejzažnom oblikovanju. Postojanje samoniklih stabala u to vrijeme, kao i spontana sadnja pokojeg stabla možda potkraj 18. st. ne znače i postojanje ili oblikovanje osmišljenoga parkovnog prostora.⁸

Gradnja današnjeg dvorca u Virovitici, podignutoga na dijelu nekadašnje utvrde, završila je 1804. godine. Vlasnici virovitičkog vlastelinstva i dvorca bili su tada grofovi Pejačević. Moguće je da je odmah nakon toga oblikovan i podignut perivoj oko dvorca. Mihovil Kunić u svom članku iz 1834. godine piše da je vlastelinski perivoj imao oblik četverokuta omeđenog zemljanim nasipima i dubokim grabištem s vodom. U perivoju su se nalazili lijepi nasadi, među kojima ističe vrstu *Robinia inermis*.⁹

⁸ U literaturi se bez dokaza navodi kako "se vjeruje da je osnivanje hortikulturalnog lokaliteta započeo Josip Pejačević sedamdesetih godina 18. stoljeća" (Fischer, M., 1987:102), odnosno da je park osnovan početkom 19. st. ili "je ipak stariji od sadašnjeg klasicističkog dvorca iz 1804. g." (Jurčić, V., Kurtela, M., 1985: 48, 54).

⁹ Kunić, M., 1834: 289-292. U istom se članku navodi da je bio dobro uređen i vrt franjevačkog samostana sa staklenikom, oranžerijom te mnogo egzotičnog i ljekovitog bilja. Usporediti: Jurčić, I., 1989: 83.

SL. 3. Sjeverno (ulazno) pročelje dvorca, razglednica s početka 20. st.

Izvor • Source
Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu

FG. 3. North (entrance) facade of the manor, post-card from the beginning of the 20th c.

Godine 1841. dvorac kupuje Georg Wilhelm, knez Schaumburg-Lippe, koji je pregradio dvorac, dodao mu prvi kat i dao mu današnji izgled¹⁰. Vjerojatno je tada perivoj dvorca ponovo uređen, možda i preoblikovan. Njegova tlocrtna kompozicija prikazana na katastarskoj karti iz 1862, 1900. i 1912. godine, potječe vjerojatno iz sredine 19. st. Vlastelinski perivoj nije se bitno mijenjao do Drugoga svjetskog rata.

Današnji Gradski park u Virovitici bio je privatni perivoj uz dvorac, do 1931. godine, kada je grad Virovitica uspio kupiti dvorac sa šest jutara perivoja. U dvorac je tada smješteno gradsko poglavarstvo, a vlastelinski je perivoj pretvoren u javni gradski park. Tridesetih godina 20. st. iz grabišta je ispuštena voda, a 1942. godine na mjestu depresije južnoga grabišta izgrađen je gradski bazen¹¹. Time je bitno poremećena povijesna matrica ne samo nekadašnjeg perivoja nego i kompleksa bivše utvrde i tadašnjeg dvorca. U godinama nakon Drugoga svjetskog rata dvorac je bio dosta zapušten pa je spontano obnavljan. Na fotografijama iz zraka, koje potječu iz 1942 – 1943. godine, vide se novoposađena stabla i novo uređenje parka. Opkopi su tada djelomično zatrpani. Gospodarska zgrada na platou jugoistočno od dvorca oštećena je za vrijeme Drugoga svjetskog rata, a srušena je u godinama nakon rata. Slična zgrada na nasuprotnoj strani platoa, jugozapadno od dvorca, srušena je 1989. godine. Južni dio parka, izvan grabišta dvorca, uređen je i oblikovan nakon Drugoga svjetskog rata, vjerojatno oko 1950. godine. Osiromašenje i degradacija sklopa dvorca i parka nastali su 1991. godine izgradnjom gradskog kupališta na mjestu starog bazena. Izgradnjom velikoga i dječjeg bazena te betonskih tribina uništena je povijesna matrica južnog dijela sklopa dvorca i parka.

U vlastelinski se perivoj ulazilo sa sjevera, mostom preko grabišta, položenoga u osi pročelja dvorca i u osi ceste što sa sjevera vodi u grad. Bio je to jedini i glavni ulaz u dvorac i u perivoj. Na početku mosta, prema Trgu bana Josipa Jelačića, simetrično su postavljene dvije svjetiljke. Perivoj je ograden razmjerno niskom, transparentnom ogradom, vidljivom na starim fotografijama. Tada je postojala dvostruka ograda. Vanjska je bila postavljena na granici između grabišta i ulice, a unutrašnja se ograda nalazila na granici perivoja i unutrašnjeg ruba grabišta.

¹⁰ Marković, M., 1986: 50. U članku se navodi kako je tada (1841. g.) zasađen park oko dvorca.

¹¹ Detaljnije o izgradnji bazena 1941-1942. g. vidjeti u tadašnjem dnevnom tisku: "Hrvatski tjednik", 3 (1941), 27: 3 i 28: 3.

Voda se u opkope oko dvorca i perivoja dovodila kanalom koji je prolazio središtem Virovitice. Ulazila je u grabište na jugozapadnom, a izlazila na jugoistočnom uglu u drugi kanal koji je odvodio suvišnu vodu. Od 19. st. grabište nema fortifikacijsku ulogu i ono postaje dio identiteta virovitičkog dvorca i parkovni estetski element. Zimi zaleđena voda u opkopima dvorca služila je već od početka 20. st. kao klizalište. Ispuštanjem vode opkopi su parkovno oblikovani, ali im je osnovni profil ipak uvelike očuvan.

Valorizacija parka

Zaštita parka

Zaštita Gradskog parka u Virovitici provodi se na temelju dvaju zakona: Zakona o zaštiti prirode i Zakona o zaštiti spomenika kulture.

Gradski park (park dvorca) u Virovitici zaštićen je prema današnjem Zakonu o zaštiti prirode u kategoriji *spomenika parkovne arhitekture* (Zakon o zaštiti prirode, NN br. 30, 1994, čl. 11). Park je zaštićen 1967. prema tadašnjem Zakonu o zaštiti prirode (NN br. 34, 1965) u kategoriji *spomenika prirode-spomenika vrtne arhitekture-parka*. Rješenje o zaštiti parka donio je tadašnji Republički zavod za zaštitu prirode u Zagrebu 14. veljače 1967. g. U rješenju o zaštiti navodi se da je stari park oko dvorca u Virovitici zaštićen na katastarskim česticama br. 1–6 i 9, što zauzima površinu od 4,79 hektara (8 jutara i 523 četvorna hvata). Park je zaštićen zbog raznolikog sastava njegova dendrološkog sadržaja kao i zbog starosti pojedinih primjeraka drveća.

Gradski park u Virovitici zaštićen je i u sklopu zaštite *urbanističke cjeline Virovitice*. Na temelju Zakona o zaštiti spomenika kulture (NN br. 18, 1960), tadašnji je Konzervatorski zavod iz Zagreba 18. prosinca 1962. donio rješenje kojim se urbanističkoj cjelini naselja Virovitice daju obilježja spomenika kulture. Rješenjem Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Osijeku iz 1969. g. potvrđena je zaštita urbanističke cjeline Virovitice.

Vrijednost parka

U rješenjima o zaštiti parka ili urbanističke cjeline nedovoljno su istaknute vrijednosti i značenje Gradskog parka u Virovitici. Njegovo značenje nadilazi gradske i lokalne te županijske i regionalne granice. Spoznaja tih vrijednosti mnogo je starija od službene zaštite parka. Kada je Ivan grof Drašković došao 1911. g. i kupio virovitički dvorac s perivojem, namjeravao je rasparcelirati južni dio perivoja zajedno s opkopom. Na intervenciju dr. Branimira Domca 1920. Povjerenstvo za zaštitu spomenika spriječilo je to.¹² Dokaz je to skrbi za virovitički perivoj, ali i svijesti o njegovoj vrijednosti. A vrijednosti virovitičkoga Gradskog parka višestruke su i raznolike. Nedvojbeno je da je današnji Gradski park s dvorcem na mjestu nekadašnje utvrde glavni prostor povijesne jezgre i bitna sastavnica u uobličenju povijesnog, prostornog, graditeljskog i kulturnog identiteta grada Virovitice (sl. 6).

Prostorno-pejsažne vrijednosti očituju se u širem prostoru grada i pejzaža podravske ravnice. U širem prostoru nekadašnja se virovitička utvrda, odnosno dvorac s perivojem, pojavljivao kao "točka" u krajoliku, s naglašenom osi ceste što je od dvorca vodila prema sjeveru i gubila se u ravnici rijeke Drave. Izvorno su dvorac i perivoj, sa svojom panoramskom slikom u ravnici, bili izravni

¹² Horvat, A., 1958: 167-168.

SL. 4. Sjeverni jarak oko dvorca, razglednica iz 1909. g.

Izvor • Source

Hrvatski državni arhiv u Zagrebu, fond 635: Braća hrvatskog zmaja, kut. 144, fasc. 4.

FG. 4. North manor fosse, post-card from about 1909

povezani s krajolikom nego što su danas. Tijekom vremena grad se proširio i obuhvatio dvorac i perivoj tako da je danas Gradski park ponajprije dio urbane strukture. Možemo ga promatrati kao samostalni parkovni prostor (vlastelinski perivoj), ali ga primarno moramo promatrati kao dio urbanističke strukture i slike grada te kao dio arhitektonskog sklopa (tvrđava – dvorac – perivoj).

Urbanistička vrijednost daje Gradskom parku u Virovitici iznimno mjesto među urbanističkom i parkovnom baštinom Hrvatske. Rijetki su gradovi u Hrvatskoj s tako velikom parkovnom jezgrom u srcu grada koja se razvijala od srednjovjekovnih vremena. Perivoj virovitičkog dvorca, već desetljećima gradski park, nedjeljivi je dio grada i njegove urbane strukture. U njemu je očito jedinstvo gradograditeljstva, parkovne arhitekture i arhitektonskih sklopova. Nemoguće je izdvojiti Gradski park kao samostalnu cjelinu, jer se on pojavljuje u slici grada kao središnji gradski blok, a ujedno djelomično preuzima ulogu i glavnoga gradskog trga. Cijeli je park s dvorcem zapravo veliki trg – park (skver), čije su granice na pročeljima okolnih zgrada, tj. na građevinskim linijama s druge strane ulica koje okružuju park.

Kulturno-povijesna vrijednost Gradskog parka proizlazi iz činjenice da je upravo taj prostor ishodište današnjega grada Virovitice. Gradski se park razvio iz vlastelinskog perivoja i opkopa srednjovjekovne utvrde. Iščezla virovitička utvrda te dvorac i perivoj čine povijesno važan prostor u kojemu se stoljećima krojila sudbina grada, vlastelinstva i stanovnika toga prostora. Arhitektonski sklop utvrde, dvorca i perivoja te okolnih reprezentativnih zgrada stvorio je prostor ambijentnih vrijednosti. Dvorac posjeduje znatne arhitektonske vrijednosti.

Estetsko-parkovne vrijednosti proistječu iz skladne sinteze vlastelinskog perivoja uz dvorac i pejzažnog fortifikacijskog sustava nekadašnje kasnosrednjovjekovne i renesansne utvrde. Perivoj, utemeljen u 19. st. na platou nekadašnje utvrde, grabišta (opkopi) utvrde i neizgrađeni prostor izvan opkopa južno od dvorca stopljeni su u skladnu cjelinu visoke estetske vrijednosti. Slične, urbanistički vrlo markantne i cjelovito sačuvane parkovne kompozicije u Hrvatskoj su rijetkost. Najbliži je primjer parka Staroga

grada u Čakovcu. Svaka od tri navedene prostorne cjeline posjeduje svoje specifičnosti i svoj identitet: kompaktna klasicističko-pejsažna kompozicija perivoja na platou nekadašnje utvrde, pejsažna kompozicija parka u prostoru grabišta i pejsažno-historicistička kompozicija prostora izvan opkopa južno od dvorca.

Dendrološka vrijednost Gradskog parka prepoznatljiva je zbog brojnih vrsta drveća koje svojom veličinom i starošću te prepoznatljivom arhitekturom habitusa, usprkos pretjeranoj gustoći, daju parku osobitu draž i ljepotu. Godine 1995. u parku je zabilježeno 76 vrsta biljaka (pretežito drveća i manji broj grmova). Potkraj sedamdesetih godina 20. st. u parku je zabilježeno devedesetak različitih vrsta drveća i grmlja. Zbog starosti, bolesti i oštećenja uklonjeno je mnogo drveća, osobito onoga najstarijeg. Usprkos svim degradacijama, Gradski park u Virovitici je po broju biljnih vrsta u njemu među bogatijima u Slavoniji. Bogatstvo biljnih vrsta manje je plod izvorne botaničke koncepcije, a mnogo više posljedak sadnje u drugoj polovici 20. st.

Ekološka vrijednost Gradskog parka osobito je važna za sam grad. Iako Virovitica nije velik grad i u svojoj blokovskoj strukturi sadrži brojne vrtove i voćnjake, a ni poljodjelske površine nisu daleko, središtu grada, s izgrađenim velikim i visokim zgradama te velike gustoće građevina nedostaju odgovarajuće parkovne površine. Smišljeno ili spontano, park dvorca preuzeo je izrazito ekološku ulogu u gradu, nadomještajući nedostatak kvalitetnih parkovnih prostora u gustoj strukturi središta Virovitice.

Vrijednost starosti valja istaknuti kao važno obilježje Gradskog parka. Budući da je park nastao na prostoru utvrde, izgrađene vjerojatno u 15. st., čiji je fortifikacijski sustav pejsažne naravi i donekle sačuvan do danas, možemo govoriti o kontinuitetu i sačuvanosti prostora u trajanju od pet stoljeća. Do 19. st. na prostoru utvrde nije postojao perivoj, ali pejsažno okruženje utvrde (livade, jarci, pojedinačna stabla) možemo shvatiti parkovnim prostorom u funkciji obrane naselja. Takav prostor u srcu grada, ipak znatno sačuvan od masovne izgradnje, rijetkost je i vrijednost koju treba osobito cijeniti.

Znanstvena vrijednost Gradskog parka proizlazi iz spoznaje da je riječ o povijesno zanimljivom i stručno složenom lokalitetu, na kojemu se isprepleću građevine srednjovjekovne utvrde i dvorca te perivoja, koji do danas u svom povijesnom razvoju krije mnoštvo nepoznanica. Neistraženost tog prostora daje mogućnosti za nova znanstvena istraživanja s ciljem rasvjetljavanja prošlosti virovitičke utvrde i samoga grada.

Odgojno-poučna vrijednost bit će jasna ako Gradski park shvatimo kao prostor u kojemu će se i pomoću kojega će se odgajati djeca i mladež. Bogato dendrološko naslijeđe omogućit će poduku iz botanike i dendrologije. Kao stanište brojnih ptica i drugih životinja, park će poslužiti za poduku zoologije. Park sa svojim brojnim vrijednostima omogućuje odgoj mladih naraštaja na estetici grada, na estetici vrtne i parkovne arhitekture i na idejama vrtne umjetnosti, koje su uvijek zračile visokim kulturnim dometima, umjetničkim senzibilitetom te skladnim i poticajnim oblikovanjem čovjekova životnog prostora.

Očuvanost povijesne slike parka

Očuvanost povijesne slike Gradskog parka u Virovitici može se promatrati na temelju sadašnjeg stanja te na predlošku povijesne

SL. 5. Ulaz u vlastelinski perivoj i dvorac, razglednica iz 1916. g.

Izvor • Source
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu - grafička zbirka

FG. 5. Entrance into the manor and manor garden, post-card from 1916

dokumentacije važne za obnovu. Očuvanost povijesnog izgleda parka valja promatrati i prema očuvanosti dendrološkog sastava, prostornih odnosa i kompozicijskih vrijednosti. Moguće je promatrati i očuvanost pojedinih faza u razvoju prostora parka. O stupnju očuvanosti ovisit će i uvjeti obnove i zaštite parka.

Gradski park u Virovitici znatno je sačuvao svoju povijesnu prepoznatljivost, usprkos nemalim degradacijama. Zanimljivo je da najnoviju izgradnju gradskog kupališta u parku, koje će se ionako u budućnosti morati ukloniti, može se reći da je park virovitičkog dvorca dovoljno dobro sačuvao povijesnu matricu da se njegova daljnja zaštita i buduća obnova mogu ostvariti bez većih teškoća. Izvorni plan perivoja dvorca nije očuvan (ne znamo je li postojao), a nedostaju fotografije i podaci o izgledu detalja u perivoju. Usprkos tome, povijesna je građa ipak dostatna za obnovu parka na način da se sačuva izvornost kompozicije i identiteta prostora. Dendrološka očuvanost razmjerno je dobra, a raspoložemo i podacima o nekim biljnim vrstama koje su nekoć postojale, a danas ih više nema. Prostorno su čitljive funkcionalne cjeline i povijesne faze parka: plato utvrde i grabišta najstarije faze (15–19. st.), perivoj unutar grabišta (19. st.) i parkovno oblikovani prostor izvan grabišta južno od dvorca (sredina 20. st.). Park se tijekom desetljeća pretvorio u šumu pa su mnogi elementi parkovne kompozicije iščezli ili su se promijenili. Teško je u prvi mah prepoznati nekadašnje parkovne interijere, tj. razlikovati livadne površine, uočiti skupine stabala i pojedinačna stabla koja su arhitekturom svoje krošnje imala ulogu skulpture u prostoru. Analizom samoniklog drveća i onoga posađenog posljednjih desetljeća moguće je ući u trag povijesnim parkovnim interijerima. Dok su prva i druga faza razvoja parka (utvrda+perivoj dvorca) znatno sačuvane, treća, najmlađa faza, izvan opkopa u južnom dijelu parka gotovo je u cijelosti izbljednula i degradirana.

Degradacije parka

Jednostavnost prostorne i parkovne kompozicije razlogom su da je Gradski park u Virovitici uvelike sačuvao svoj identitet usprkos svim degradacijama. A pogoršavanja su znatna i traju neprekidno punih pet, pa i više desetljeća.

13 Povijesni prostor Gradskog parka najviše je degradiran izgradnjom gradskog kupališta, kao i postavljanjem različitih kioska. Sa stajališta međunarodno priznate metodologije zaštite i obnove povijesne parkovne arhitekture, to je nepojavljiv i neprimjeren sadržaj u povijesnom parku. Neprimjeren je i neprihvatljiv zbog više razloga: svojim se arhitektonskim obilježjima ne uklapa u povijesni prostor središta grada; zauzima veliki prostor povijesnog parka utvrde i dvorca te ih svojom namjenom, veličinom infrastrukturnih i arhitektonskih zahvata, ogradom i sl. degradira; onemogućuje prezentaciju virovitičke utvrde tipa *wasserburg*, koja se izvorno nalazila na mjestu današnjega Gradskog parka i koja čini povijesnu jezgru grada; uvođenje prometa u park za vrijeme korištenja kupališta nepovoljno djeluje na održavanje parka i biološko stanje dendroflora u parku.

Smještanje bazena u parku nepovoljno je i zbog urbanističkih razloga: nemogućnost širenja, nemogućnost izgradnje zatvorenog bazena i njegova povezivanja s ostalim rekreacijskim i športskim sadržajima; nedovoljnih i nezadovoljavajućih parkirališnih mogućnosti za korisnike kupališta, povećanja prometa u ionako prometom zagušenom središtu grada, što kulminira u ljetnom dijelu godine, kada se koristi bazen.

Slika i vrijednost Gradskog parka nije određena samo fizičkom granicom parka ili granicom njegove trenutne zaštite nego i njegovom kontaktnom zonom koja, zajedno s Gradskim parkom, čini povijesno nerazdvojni urbanistički i kompozicijsku cjelinu. Nova izgradnja u kontaktnoj zoni, i to poglavito u istočnom dijelu, ne degradira samo Gradski park nego i povijesnu jezgru Virovitice. Danas se to pokazuje ozbiljnim urbanističkim problemom što će ga trebati u budućnosti barem ublažiti.

Nedovoljno dobro održavanje parka rezultiralo je osiromašenjem sadržaja i elemenata parka te pretvaranjem perivoja u šumu zbog rasta samoniklog drveća i grmlja. Zapuštanje nekih povijesnih staza i probijanje novih izmijenili su povijesni izgled tlocrtne slike parka. Srušena stabla, bez obzira zbog kojeg razloga, najčešće nisu zamijenjena novima ili nisu zamijenjena istom vrstom.

Izgradnja u parku, poglavito ona najnovija, radi obnove i proširenja gradskog kupališta, nepromišljen je i neprimjeren zahvat u povijesnom prostoru virovitičke utvrde i parka.¹³ Primjer rušenja sličnog kupališta u parku Staroga grada u Čakovcu 1995. g. dokazuje da nije nemoguće ukloniti takvu građevinu, ali činjenica da je kupalište nedavno izgrađeno i da je u nj uloženo golem novac vjerojatno će odgoditi uklanjanje bazena za više godina.

Korištenje parka zbog izgrađenoga gradskog kupališta degradira brojne i visoke vrijednosti parka. U ljetnim mjesecima u južnom se njegovu dijelu okupi više stotina ljudi koji dolaze na gradsko kupalište ne brinući se osobito za očuvanje parka i povijesnog prostora središta grada. Tijekom cijele godine, a osobito ljeti, južni dio parka služi i za parkiranje automobila (pretežito za potrebe gradskog kupališta), što ne uništava samo estetsku nego i biološko-ekološku vrijednost parka.

Nepromišljene sadnje u parku, koje su bile osobito česte tijekom posljednjih pet desetljeća, znatno su izmijenile povijesni izgled parka, a time ga i degradirale. Nestručne i neutemeljene sadnje pridonijele su preoblikovanju parka i njegovu pretvaranju u šumu. Nebriga o povijesnim biljnim vrstama karakterističnim za virovitički park i sadnjom nasumce odabranih vrsta drveća i grmlja (ovisno o ponudi lokalnih rasadnika ili sklonosti pojedinim vrstama onoga tko odlučuje o sadnji) bitno se mijenja slika parka.

Mogućnosti obnove parka

Svi dijelovi parka nisu jednako sačuvali povijesnu matricu. Izuzmemo li južni dio parka u kojemu je izgrađeno kupalište, Gradski park u Virovitici znatno je sačuvao svoj identitet, ali je vegetacija u njemu narasla i uvelike izmijenila njegov nekadašnji izgled. Prilikom obnove parka trebat će uzeti u obzir sve njegove razvojne faze, od kasnog srednjeg vijeka do najnovijeg vremena, kao i prirodne promjene nastale rastom biljaka.

Unutar zaštite parka, važno je u funkciji obnove predočiti tri kompozicijski i vremenski različite faze: 1. opkope srednjovjekovne utvrde (15 – 19. st.), 2. vlastelinski perivoj (druga polovica 19. st.), koji se veličinom podudara s prostorom utvrde i opkopa, te 3. šetalište iz tridesetih-četrdesetih godina 20. st. na mjestu nekadašnjih vlastelinskih vrtova izvan južnoga grabišta utvrde. Plan obnove Gradskog parka trebat će riješiti funkcionalno te ponajprije oblikovno povezati te tri povijesne cjeline parka. U parku su poznate glavne povijesne staze pa ih valja restaurirati ondje gdje su nestale ili su bitno izmijenjene. Vrijedni i vizualno zanimljivi arheološki nalazi srednjovjekovne virovitičke utvrde mogu se predočiti u sklopu obnove parka i prema kriterijima uređenja arheoloških parkova. Temeljnu kompoziciju dvorca i parka valja poštovati. Budući da je park tijekom vremena (u razdoblju od nekoliko stoljeća) doživio različite dogradnje i vegetacijske preobrazbe, u njemu nalazimo tragove nekoliko epoha pa je nemoguće govoriti o vraćanju u prvobitno stanje. Je li za Gradski park u Virovitici

važnije prvobitno stanje u smislu očuvanja ambijenta kasnosrednjovjekovne utvrde ili vlastelinskog perivoja uz dvorac iz 19. st., ili pak oboje? Što s naraslom vegetacijom koja parku daje obilježje šumarka i time skriva neke važne kompozicijske elemente? Nedvojbeno je da se obnovom Gradskog parka treba uspostaviti sklad između volumena i proporcija, boja i linija, vizura i scena, plastike terena i biljaka, nekadašnjih i današnjih sadržaja. Ta ravnoteža treba jednako dobro dočarati izvornu harmoniju prostora, kao i skladnost kasnijih prepoznatljivih faza. Valja stvoriti vrijednu sintezu svih važnih razvojnih faza parka.

Metoda konzervacije primijenit će se u obnovi Gradskog parka ponajprije u obliku redovitoga i povremenog održavanja, čuvanja i konzervacije starih stabala te izvornih dijelova grabišta utvrde. *Metoda restauracije* primijenit će se u obnovi opkopa utvrde i vlastelinskog perivoja unutar grabišta. Restauracijom tih dviju najvažnijih i najvrednijih faza u razvoju parka treba postići estetsku, prostornu i funkcionalnu cjelovitost. Metoda restauracije primijenit će se i u obnovi staza, cvjetnih nasada i opreme (klupe i sl.) nekadašnjega vlastelinskog perivoja. *Metoda rekonstrukcije* dolazi u obzir pri obnovi parkovnih detalja i opreme jer su oni za sada premalo poznati. *Metoda revitalizacije* do sada je u virovitičkom Gradskom parku pogrešno primijenjena. Pod izgovorom revitalizacije parka u njemu je izgrađeno gradsko kupalište, čime je dovedeno u pitanje temeljno obilježje i kvaliteta povijesnog prostora u središtu Virovitice. Parku nije potrebna revitalizacija u smislu izgradnje novih građevina nego u smislu održavanja i obnove nestalih dijelova parka. Neodržavanjem i zapuštanjem osiromašujemo

SL. 6. Središte Virovitice 1954. g.

Izvor • Source

Državna uprava za zaštitu kulturne i prirodne baštine u Zagrebu - fototeka: 14.109

FG. 6. Virovitica town centre 1954

SL. 7. Sjeverno (ulazno) pročelje dvorca, razglednica s početka 20. st.

Izvor • Source
Autorova zbirka razglednica

FG. 7. North (entrance) facade of the manor, post-card from the beginning of the 20th c.

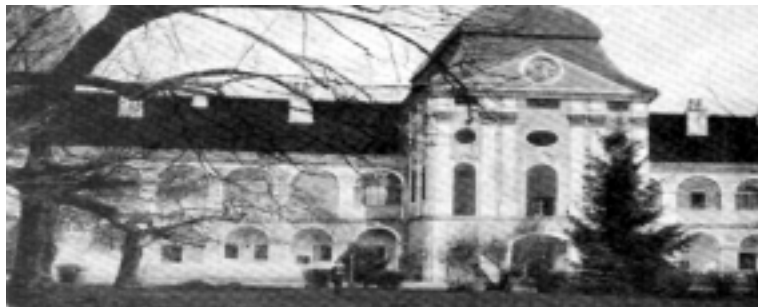
park pa on tijekom vremena postaje ljudima nezanimljiv i prazan, lišen estetskog ugođaja. Povijesno vrijedan i prepoznatljiv prostor postupno je pretvoren u gradsko zelenilo, čime se počeo gubiti stoljećima stvaran identitet. Malo slobodniji i manje obvezujući odnos moguć je u južnom dijelu parka izvan opkopa virovitičke utvrde, gdje su nekoć bili vlastelinski povrtnjaci. Sredinom 20. st. tu je bio izgrađen neohistoricistički oblikovan parkovni prostor, danas u cijelosti nestao.

Zaključak

Razmišljajući i istražujući urbani identitet Virovitice, njezin povijesni razvoj i novije urbanističke zahvate u povijesnoj jezgri grada, nametnuo se niz zaključaka i prijedloga za obnovom uvelike izgubljenoga i degradiranog povijesnog naslijeđa i identiteta Virovitice. Rezultati istraživanja sažeto prikazani u ovom članku bit će iskorišteni, nadamo se, pri donošenju odluka gradskog poglavarstva, kao i u budućoj prostornoplanskoj dokumentaciji, poglavito u općem planu uređenja grada i detaljnom planu uređenja središta Virovitice. Važno je shvatiti složenost urbanističkog zadatka kojim se trebaju riješiti nagomilani problemi gradskog središta. Valja shvatiti nedjeljivost urbanističkog, arhitektonskog i parkovnog uobličjenja grada, što za virovitičko gradsko središte mora biti krajnje ozbiljno primijenjeno i ugrađeno u buduća razmišljanja o uređenju gradskog središta. Samo je tako moguće, iako tek djelomice, ublažiti sve one neprimjerene urbanističke i arhitektonske zahvate koji su unepovrat odnijele sliku tradicijske Virovitice.

Reafirmirati urbanističko i parkovno naslijeđe povijesne jezgre Virovitice ne znači isključivo rekonstrukciju i restauraciju nekadašnjeg izgleda, jer to nije ni moguće ni opravdano, već to znači osvrnuti se u današnjem i budućem razvoju na protekla stoljeća u kojima se stvarao urbani identitet grada. Poštovati naslijeđeno i očuvati povijesne vrijednosti, zadovoljiti današnje potrebe i omogućiti budućim naraštajima kontinuitet urbanog razvoja, obveza je svih, od stručnjaka preko građana do političara. Svi oni utječu na buduću sliku grada, svi su oni jednako odgovorni za uspjeh ili neuspjeh današnjih gradograditeljskih intervencija i za očuvanje povijesne matrice grada. A ta tradicijska slika i prepoznatljivost nekoga grada, često nazivana povijesnom matricom, dio je naše prošlosti i hrvatskog identiteta. Studija zaštite i obnove Gradskog parka u Virovitici, kao i ovaj članak, doprinos su očuvanju tog identiteta koji valja prepoznati, zaštititi i dalje promicati kako bismo sutrašnjim naraštajima osigurali kulturno-povijesni i urbani kontinuitet prostora i življenja čuvajući tako i nacionalni identitet.

■

SL. 7. Južno pročelje dvorca, razglednica s početka 20. st.

Izvor • Source
Autorova zbirka razglednica

FG. 7. South facade of the manor, post-card from the beginning of the 20th c.

Literatura • Bibliography

1. **Atlagić, M.** (1982), *Grbovi plemstva u Slavoniji 1700-1918*, Zrinski, Čakovec.
2. **Balta, I.** (1985), *Vlastelinska porodica Pejačević s posebnim osvrtom na njezinu genealogiju i heraldiku*, "Anali zavoda za znanstveni rad u Osijeku", 4: 251-320, Osijek.
3. **Cvekan, P.** (1977), *Virovitica i franjevci*, Virovitica.
4. **Čerimović, V.** (1986), *Stari park oko dvorca u Virovitici u: Virovitički zbornik 1234-1984*: 345-350, JAZU i Skupština općine Virovitica, Virovitica.
5. **Dienka, I.** (1954a), *Virovitičko vlastelinstvo*, "Virovitički list", 2 (12): 2.
6. **Dienka, I.** (1965a), *Iz prošlosti Virovitice - gradnja dvorca*, "Virovitički list", 12 (494): 4.
7. **Dienka, I.** (1965b), *Virovitičko vlastelinstvo*, "Virovitički list" 12 (520): 4.
8. **Dienka, I.** (1967a), *Iz prošlosti Virovitice - izgradnja doma i kupnja dvorca*, "Virovitički list", 14 (594): 4.
9. **Dienka, I.** (1967b), *Iz prošlosti Virovitice - prodaja vlastelinstva*, "Virovitički list" 14 (571): 4.
10. **Dienka, I.** (1969), *Prodaja virovitičkog vlastelinstva*, "Virovitički list", 16 (651): 4.
11. **Fischer, M.** (1987), *Virovitica - provedbeni urbanistički plan centra - pokušaj pomirenja staroga i novoga*, "Radovi Instituta za povijest umjetnosti", 11: 95-105, Zagreb.
12. *** (1939), *Gradski dvorac u Virovitici*, "Hrvatski tjednik", 1 (38): 3.
13. **Horvat, A.** (1958), *O urbanističkoj jezgri Virovitice*, "Bulletin JAZU", 6 (3): 161-168, Zagreb.
14. **Horvat, A. Habunek-Moravac, Š., Aleksić, N.** (1970), *Dvorci i kurije sjeverne Hrvatske - stanje i mogućnosti njihova uključenja u suvremeni život*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture: 108, Zagreb.
15. **Horvat, A.** (1979), *O klasicizmu u Slavoniji*, "Osječki zbornik", XVII: 300-301, Muzej Slavonije, Osijek.
16. **Horvat, A.** (1982), *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: **Horvat, A., Matejčić, R., Prijatelj, K.**, *Barok u Hrvatskoj*: Šveučilišna naklada Liber, Zagreb.
17. **Horvat, A.** (1986), *O spomenicima kulture u virovitičkom kraju*, u: *Virovitički zbornik 1234-1984*: 351-356, JAZU i Skupština općine, Virovitica.

18. **Jurčić, I.** (1989), *Doprinos Mihovila Kunića u poznavanju stanja i razvoja vrtne umjetnosti sjeverne i zapadne Hrvatske u prvoj polovici XIX. stoljeća*, magistrski rad, Fakultet poljoprivrednih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
19. **Jurčić, V., Kurtela, M.** (1985), *Povijesni vrtovi i perivoji kontinentalne zone SR Hrvatske*, u: *Vrtna umjetnost Jugoslavije - povijesno nasljeđe*, Zbornik radova prvog znanstvenog skupa o povijesnom nasljeđu vrtne umjetnosti u Jugoslaviji, Dubrovnik.
20. **Kiš, D.** (1966), *Parkovi i pejzaži u turističkom planu Slavonije*, "Hortikultura", XII (3): 5, Split.
21. **Kramberger, E.** (1880), *Virovitica*, "Vienac", 18: 285-287, Zagreb.
22. **Krška, J.** (1902), *Statistika i šematizam veleposjednika u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb.
23. **Kunić, M.** (1834), *Rhapsodien über Gärtnerei, Unlagen, Obst-Baumzucht und Landwirtschaft in Croatien*, "Allgemeine deutsche Garten-Zeitung", 37: 289-292, Passau.
24. **Marković, M.** (1986), *Geografski položaj i povijesno-geografski prikaz područja Virovitice*, u: *Virovitički zbornik 1234-1984*: 41-51, JAZU i Skupština općine Virovitice, Virovitica.
25. **Mažuran, I.** (1956), *Virovitica pod Turcima*, "Osječki zbornik", V, Muzej Slavonije, Osijek.
26. **Mažuran, I.** (1986), *Virovitica pod upravom vojske, dvorske komore i vlastelina (1684-1736)*, u: *Virovitički zbornik 1234-1984*: 141-155, JAZU i Skupština općine Virovitice, Virovitica.
27. **Mažuran, I.** (1993), *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, HAZU, Osijek.
28. **Mohorovičić, A.** (1975), *Razvoj arhitekture na području Slavonije u razdoblju od XVI. do XIX. st.*, u: **Radauš, V.**, (1975), *Spomenici Slavonije iz razdoblja XVI. do XIX. stoljeća*, JAZU, Zagreb.
29. *** (1941), *Naše bazensko kupalište*, "Hrvatski tjednik", 3, (28): 3.
30. **Obad Šćitaroci, M.** (1992), *Hrvatska parkovna baština - zaštita i obnova*, Školska knjiga, Zagreb.
31. **Pavličević, D.** (1986), *Prilog poznavanju agrarnih odnosa u virovitičkom kotaru potkraj 19. i početkom 20. stoljeća*, u: *Virovitički zbornik 1234-1984*: 185-193, JAZU i Skupština općine Virovitice, Virovitica.
32. *** (1941), *Potreba izgradnje bazenskog kupališta u Virovitici*, "Hrvatski tjednik", 3 (27): 3.
33. **Rauš, Đ.** (1977), *Stari parkovi u Slavoniji i Baranji*, "Hortikultura", 87-89, Split.
34. **Rauš, Đ.** (1980), *Zelenilo bjelovarskog kraja*, Bjelovarski vrt i SIŽ stambeno-komunalne djelatnosti, Bjelovar.
35. **Sabolić, D.** (1986), *Kronologija Virovitice*, u: *Virovitički zbornik 1234-1984*: 677-680, JAZU i Skupština općine Virovitice, Virovitica.
36. **Sekulić-Gvozdanović, S.** (1986), *Srednjovjekovni burg-jezgra urbanizma kasnije Virovitice*, u: *Virovitički zbornik 1234-1984*: 339-344, JAZU i Skupština općine Virovitice, Virovitica.

Summary • Sažetak**The Town Park in Virovitica**

The Town Park in Virovitica (North Croatia, Slavonia) is located in the oldest part of the town, which is today its strictest centre and most representative part. Together with the manor that it surrounds, it is the symbol of the town and the highlight of its urban image and structure.

The park when through three main stages of development: 1) the late-medieval-Renaissance fortification with a fosse (until about the mid-nineteenth century); 2) a manor garden on the inside of the fosse, a vegetable garden outside the south fosse (from the second half of the nineteenth century to the mid-twentieth century); 3) a public town park, part of it the central town square (second half of the twentieth century).

The park is protected as a monument of park architecture and as part of the protected urban centre of Virovitica. Despite considerable degradation, it has to a great measure preserved its historical identity. If we ignore the newest construction of the town swimming-pool in the park (1922), which will have to be removed in the future in any case, the historical image of the park is sufficiently well preserved for its continued protection and its future renewal without greater difficulties. The original plan of the manor garden is not preserved and there is no information about its details. Nevertheless, existing historical sources (cadastral maps and, most of all, photographs) are sufficient to renew the park preserving its original layout and the urban identity of the area. Dendrological preservation is relatively good, and there are data about some species of plants that used to grow in the park, but no longer do so. During the decades the manor garden, i.e. the town park, turned into a wood and many elements of park layout have disappeared or been transformed.

The article is a brief presentation of a study about the protection and renewal of the Town Park of Virovitica. The study was finished in spring 1996, and it led to many decisions and proposals for the reaffirmation of the greatly lost and degraded historical heritage and identity of Virovitica. The purpose of the study, and of this article, was to research and evaluate the park, to gain insight into its development, and to recognize the elements of its urban, architectural, spatial and landscape development in the historical nucleus of Virovitica.

Reforming the urban and park heritage of the historical nucleus of Virovitica does not mean reconstructing and restoring its former appearance, because that is neither possible nor justified; it means planning present and future development bearing in mind the past centuries in which the urban identity of the town was formed. Respect for inherited and preserved historical values, meeting present needs, and providing future generations with continuity of urban development is the duty of everybody: from professionals, through citizens, to politicians. All of them will shape the future image of the town, all are equally responsible for the success or failure of today's architectural interventions, and for the preservation of the historical identity of the town. The traditional image and character of a town, often called its historical matrix, is part of Croatian history and of Croatian identity.

Mladen Obad Šćitaroci
Bojana Bojanić-Obad Šćitaroci

PROSTOR

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK • UDC 71/72

GOD. • VOL. 4(1996)
BR. • NO. 2(12)
STR. • PAG. 133-455
ZAGREB, 1996.

srpanj - prosinac • July - December

M. O. Šćitaroci, B. Bojanić-Obad Šćitaroci: Gradski park u Virovitici

Pag. 157-174